

JERZY GOCKO SDB

ZASADY NAUKI SPOŁECZNEJ KOŚCIOŁA I WARTOŚCI PODSTAWOWE JAKO NORMY MORALNE ŻYCIA SPOŁECZNEGO

REFLEKSJA NA KANWIE WSPÓŁCZESNYCH
DOKUMENTÓW SPOŁECZNYCH KOŚCIOŁA

Nauczanie społeczne Kościoła, będące jednym z istotnych elementów misji ewangelizacyjnej Kościoła, zrodziło się ze spotkania orędzia ewangelicznego i jego wymagań wyrażonych zwięźle w najwyższym przykazaniu miłości Boga i bliźniego oraz sprawiedliwości z problemami wynikającymi z życia społeczeństwa. Ma ono charakter nauki korzystającej ze źródeł nadprzyrodzonych, rozumowych i z nauk humanistycznych; dotyczy strony etycznej życia społecznego i uwzględnia wymiary techniczne podejmowanych problemów, zawsze jednak w aspekcie ich oceny moralnej¹. Dlatego, jako integralna część chrześcijańskiej koncepcji życia², posiada ono charakter wybitnie teologiczny³.

Za zasadne ze względów metodologicznych oraz niezbędne dla ukazania istoty zasad życia społecznego i wartości podstawowych w nauce społecznej Kościoła należy uznać wyróżnienie w nim trzech wymiarów: teoretycznego, historycznego i praktycznego. Wymiar teoretyczny – w którym Urząd Na-

---

Dr hab. JERZY GOCKO SDB, prof. KUL – kierownik Katedry Teologii Moralnej Społecznej KUL, adres do korespondencji: ul. Kalinowszczyzna 3, 20-129 Lublin, e-mail: Jerzy@Gocko.pl

¹ Por. J a n P a w e ł II. Encyklika *Laborem exercens* nr 1 [dalej: LE]; Kongregacja Nauki Wiary. *Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu „Libertatis conscientia”* nr 72 [dalej: ICHW].

² Por. J a n XXIII. Encyklika *Mater et Magistra* nr 222.

³ Por. J a n P a w e ł II. Encyklika *Sollicitudo rei socialis* nr 41 [dalej: SRS]; t e n ż e. Encyklika *Centesimus annus* nr 55 [dalej: CA].

uczycielski Kościoła sformułował w dokumentach społecznych swe poglądy wprost, w sposób organiczny i systematyczny – wskazuje pewną drogę prowadzącą do stworzenia systemu międzyludzkich relacji według nowego porządku społecznego, opartego na zasadach uniwersalnych, które mogą zostać zaakceptowane przez wszystkich. Wymiar historyczny przejawia się w tym, że aplikacji niezmiennych zasad dokonuje się w kontekście konkretnej wizji społeczeństwa i jest ona inspirowana przez refleksję nad jego problemami. W strukturze metodologicznej nauki społecznej Kościoła należy wskazać także na wymiar praktyczny, ponieważ nauka społeczna nie ogranicza się jedynie do głoszenia trwałych zasad stanowiących podstawę refleksji, ani też do interpretacji historycznie określonych zjawisk społecznych, ale również proponuje skuteczne stosowanie tych zasad w praktyce, przekładając je na język konkretny, w takim kształcie i w takiej mierze, jak to jest możliwe i potrzebne w danych okolicznościach⁴

Wymiary te określają zasadniczą strukturę nauczania społecznego Kościoła, są wzajemnie powiązane i nierozdzielne. Pozwalają one określić zakres dokonywanej oceny, elementy stałe oraz te, które mają obecnie znaczenie jedynie historyczne, jak również wysunąć określone postulaty pod adresem analizowanych zagadnień. Wydaje się, że jest to widoczne szczególnie przy analizie konkretnych rozwiązań, które tworzą dany porządek czy system społeczny. W nawiązaniu do powyższej struktury metodologicznej, nauka Kościoła, w zakresie relacji do świata, nie proponuje żadnego partykularnego systemu, ale w świetle swych podstawowych zasad pozwala przede wszystkim dostrzec, w jakiej mierze istniejące systemy są zgodne lub niezgodne z wymogami ludzkiej godności⁵

W tym kontekście analiza dokumentów Kościoła rzeczywiście wskazuje, że jego nauka społeczna zawiera oceny wielu konkretnych sytuacji, struktur, systemów społecznych i ideologii. Są to zawsze oceny konkretnej rzeczywistości dokonywane na podstawie stałych zasad. Jest to równocześnie zgodne ze współczesną myślą teologiczną, która swoją misję upatruje nie tyle w wyłożeniu zasad danego systemu społecznego, gospodarczego czy politycznego, ale raczej w nauczaniu na temat wartości i zasad moralnych, które winny być uwzględniane przy jego tworzeniu lub ocenie⁶ W tym kontekście

---

⁴ Por. Kongregacja Wychowania Katolickiego. *Wskazania dotyczące studiów i nauczania doktryny społecznej Kościoła w ramach formacji kapłańskiej* nr 6 [dalej: *Wskazania*].

⁵ Por. ICHW 74; SRS 41.

⁶ Zwraca na to uwagę m.in. L. Lorenzetti: „Il pensiero teologico contemporaneo ricono-

encyklika *Sollicitudo rei socialis* mówi o potrójnym paradygmacie: o zasadach refleksji, kryteriach ocen i wytycznych działania⁷ Wszystkie one, choć w różnym zakresie, wyznaczają niezbędny dla profetyczno-krytycznej misji Kościoła w wymiarze życia społecznego horyzont normatywny, czyli ów chrześcijański zrąb prawdy, który można nazwać odwiecznym⁸ Określają go zasady życia społecznego oraz wartości podstawowe, do których należy przede wszystkim godność osoby ludzkiej wraz z osobową wolnością człowieka. W związku z tym jest oczywiste, że takie oceny moralne nie są w tym samym stopniu wyrazem Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, co wypowiedzi dotyczące kwestii fundamentalnych. Niemniej jednak, wśród różnych ocen, te odznaczają się szczególną powagą, które dotyczą właśnie uchybień przeciwko ludzkiej godności i wolności, bowiem w grę wchodzi tutaj wartości i zasady oparte na prawie Bożym⁹

I. ZASADY NAUKI SPOŁECZNEJ KOŚCIOŁA

Wspomniane zasady życia społecznego i wartości podstawowe tworzą fundament dokonywania oceny sytuacji, struktur i systemów społecznych, a tym samym wypełniania przez Kościół funkcji profetyczno-krytycznej wobec życia społecznego¹⁰ Kościół sformułował je nie w ramach jednego dokumentu, ale w trakcie całej historycznej ewolucji nauki społecznej. Były one wypracowywane jako odpowiedź na różne problemy społeczne, które się kolejno

---

sche che la missione della chiesa non è quella di insegnare dei *sistemi*, bensì dei *valori*” (*Rapporto dialettico tra valori sociali e sistemi socio-economici*. „Rivista di teologia morale” 13:1981 s. 612). K. H. Peschke z kolei tę samą prawdę ujmuje w następujący sposób: „Die Kompetenz der Kirche liegt nicht auf dem Gebiet der praktischen Machbarkeit bestimmter wirtschaftlicher Strategien, sondern auf dem ihrer Kompatibilität mit den moralischen Werten und Zielen der Menschheit” (*Wirtschaft aus christlicher Sicht*. Trier 1992 s. 23).

⁷ Por. SRS 8.

⁸ LE 3.

⁹ Por. *Wskazania* 49. Wskazanie na Kościół jako instancję krytyczną wobec społeczeństwa nie oznacza jednak, że jego zadaniem jest ingerencja z przestaniem moralnym w problemy i rozwiązania typu technicznego. Byłoby to zatraceniem poczucia elementarnego realizmu oraz przejawem nieuprawnionych i fundamentalistycznych roszczeń, przekraczających jego rzeczywiste kompetencje. Właściwa relacja Kościoła do porządku społecznego – na co wielokrotnie i w różnych miejscach zwracają uwagę etycy społeczni, jak i podejmujący kwestie społeczne teologowie moralisci – nie może być tworzona w oparciu o uproszczenie rzeczywistości. Por. M. V i d a l. *L'atteggiamento morale*. T. 3: *Morale sociale*. Assisi 1981 s. 265-269.

¹⁰ Por. SRS 41.

pojawiąły¹¹ *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła* proces ten opisuje następująco: „Kościół, dokonując na przestrzeni dziejów i w świetle Ducha Świętego mądrej refleksji w obrębie swojej tradycji wiary, mógł ukazywać fundamenty tych zasad i nadawać im coraz bardziej kompletny kształt, stopniowo, coraz jaśniej i precyzyjniej je opisując, dzięki wysiłkowi zmierzającemu do udzielenia spójnej odpowiedzi na wymogi czasów i ciągły rozwój życia społecznego”¹²

Naczelną zasadą życia społecznego – na co przyjdzie jeszcze szerzej zwrócić uwagę – jest zasada godności osoby ludzkiej. W niej to bowiem wszystkie inne zasady i treści nauki społecznej znajdują swój fundament. Co więcej, każdą z zasad życia społecznego można uważać za dalszą uszczegółowioną aplikację owej zasady do określonego obszaru lub aspektu życia społecznego¹³

Choć dokumenty nauki społecznej Kościoła nie dały systematyzacji zasad społecznych – jest ona raczej wynikiem analizy dokonanej przez myślicieli katolickich – to jednak można zauważyć w nich pewnego rodzaju hierarchizację. Wydane w 1989 r. przez Kongregację do Spraw Wychowania Katolickiego *Wskazania dotyczące studiów i nauczania doktryny społecznej Kościoła w ramach formacji kapłańskiej* za fundamentalne zasady uznaje te, „które odnoszą się do osoby ludzkiej, dobra wspólnego, solidarności i uczestnictwa”¹⁴ Wszystkie inne zasady są z nimi ściśle powiązane i z nich wypływają. *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła* w sposób szczególny podkreśla, oprócz wspomnianej już godności osoby ludzkiej, zasadę dobra wspólnego, pomocniczości i solidarności¹⁵, a dokładnie omawia zasadę dobra wspólnego, powszechnego przeznaczenia dóbr, pomocniczości, uczestnictwa, solidarności oraz cztery wartości podstawowe życia społecznego: prawdę, wolność, sprawiedliwość oraz miłość¹⁶

Wspomniana konkretyzacja niektórych wypracowanych już zasad łączyła się z rozbudową i wypracowaniem kolejnych. W zależności od potrzeb proces

¹¹ Por. *Wskazania* 30; E. C o l o m. *Principi e valori della DSC*. W: *Per un umanesimo degno dell'amore. Il «Compendio della Dottrina sociale della Chiesa»*. Red. P. Carlotti, M. Toso. Roma 2005 s. 281-316.

¹² Papieska Rada „Iustitia et Pax” *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła* nr 160 [dalej: KNSK].

¹³ Por. tamże.

¹⁴ *Wskazania* 30.

¹⁵ Por. KNSK 160.

¹⁶ Por. KNSK 164-208.

ten może postępować dalej. W ten sposób stają się one dogodnymi narzędziami, ułatwiającymi krytyczne ustosunkowanie się do kompleksowej i zmiennej rzeczywistości społecznej. W praktyce owa rozbudowa systemu zasad i wartości społecznych ogranicza się najczęściej do wydobycia lub wyakcentowania jakiegoś jednego aspektu tego samego stanu rzeczy albo też wyrażenia tego samego wyniku poznawczego nieco innymi słowami¹⁷

Należy w tym miejscu zauważyć, że wiele z zasad społecznych, jak na przykład zasadę solidarności czy pomocniczości, wyprowadza się ze struktury bytu i uważa się za zasady ontologiczne. One to właśnie, a zwłaszcza zasada godności osoby ludzkiej, z racji swych implikacji antropologicznych, porządkują w jakimś stopniu cały system lub – jak już wspomniano – są źródłem dla innych, bardziej szczegółowych zasad¹⁸. Zasady te również przyczyniają się do integracji poszczególnych podmiotów życia społecznego, a także są kryterium, na podstawie którego dokonuje się normatywne rozstrzygnięcie wszelkich szczegółowych problemów z nim związanych.

Zasady społeczne, które miały przyczynić się do ukształtowania porządku społecznego godnego człowieka, były eksponowane w wypowiedziach Urzędu Magisterskiego Kościoła od czasów Leona XIII, a zwłaszcza od encykliki *Quadragesimo anno* Piusa XI, po której katolicka nauka społeczna odchodzi od prób tworzenia modeli życia społecznego na rzecz zasad, które będą podstawą oceny w każdym systemie społecznym. Stały się one kryterium umożliwiającym kwalifikację moralną poszczególnych zjawisk życia społecznego. W wypadku zaś negatywnej oceny, stanowią podstawę krytyki istniejącego stanu rzeczy oraz formułowania ogólnych przesłanek do postulowanych reform¹⁹

Wszystkie zasady społeczne, a zwłaszcza te najbardziej ogólne, ujmowane są zwykle nie jako normy treściowe, ale jako kryteria formalne prawidłowego funkcjonowania danej społeczności. *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła* zwraca w tym kontekście uwagę, że właśnie ze względu na ich czasową trwa-

---

¹⁷ Por. A. D y l u s. *Moralność krańcowa jako problem dla katolickiej nauki społecznej*. Warszawa 1992 s. 251.

¹⁸ Por. Wskazania 31; J. M a j k a. *Filozofia społeczna*. Warszawa 1982 s. 168; F. K a m p k a. *Antropologiczne i społeczne podstawy ładu gospodarczego w świetle nauczania społecznego Kościoła*. Lublin 1995 s. 54.

¹⁹ Por. T. Ś l i p k o. *Tradycyjna etyka społeczna w obliczu współczesnych kontestacji*. W: *Podstawowe zasady życia społecznego*. Red. E. Podrez. Warszawa 1988 s. 19; L. N e u h o l d. *Soziallehre, Katholische*. W: *Neues Lexikon der christlichen Moral*. Red. H. Rotter, G. Virt. Innsbruck–Wien 1990 s. 705.

łość i uniwersalne znaczenie należy je traktować jako „pierwszy i podstawowy punkt odniesienia dla interpretacji i oceny zjawisk społecznych, konieczny do tego, by można było z nich czerpać kryteria rozeznania i wskazówki do prowadzenia działalności społecznej na wszystkich obszarach”²⁰

Co więcej, zasady te – wyznaczając istotne podstawy nauki społecznej Kościoła i ukazując właśnie możliwe drogi prowadzące do budowania dobrego i prawdziwie odnowionego życia społecznego – stanowią również istotną część chrześcijańskiego orędzia, co oznacza, że nauczanie i upowszechnianie nauki społecznej Kościoła wchodzi w zakres jego ewangelizacyjnej misji²¹ Choć już encyklika *Sollicitudo rei socialis* pośrednio wskazywała na katolicką naukę społeczną jako instrument ewangelizacji²², to dopiero trzecia encyklika społeczna Jana Pawła II *Centesimus annus* w pełni rozwija tę problematykę w kontekście antropocentryzmu, w którym Kościół uznaje człowieka za pierwszą drogę w wypełnianiu swego posłannictwa²³

Wypracowane przez Kościół zasady życia społecznego służą także jako pomoce poznawcze, zasady heurystyczne, które umożliwiają odkrycie bardziej konkretnych treściowo norm życia społecznego²⁴ Metoda ta zabezpiecza nauczanie Kościoła przed możliwością ideologicznej interpretacji zasad społecznych, z racji ich dużego stopnia ogólności. Jednak owo zbliżenie się do życia nie może być na tyle duże, by zatraciły one swój charakter zasad. Przez to nigdy nie będą one automatycznie rozstrzygać każdego rozwiązania społecznego o charakterze praktycznym czy historycznym, lecz raczej sta-

²⁰ KNSK 161.

²¹ Por. KNSK 162. Por. także: P. C a r l o t t i. *Nauka społeczna Kościoła i ewangelizacja*. Tł. J. Jarco. „Społeczeństwo” 5:1995 s. 378-380; M. T o s o. *Dottrina sociale della Chiesa e nuova evangelizzazione*. „Aggiornamenti sociali” 42:1991 s. 35-45.

²² Por. SRS 41.

²³ Por. np. CA 5, 53-58.

²⁴ T. Goffi kwestię tę ujmuje następująco: „I principi etici richiedono di essere proposti e accolti nella società come una guida parziale del proprio operare. La loro indicazione vincolante abbisogna di venire integrata dai valori che la coscienza riesce a cogliere mediante un attento esame critico del reale presente. [...] Il magistero ecclesiale offre orientamenti sui valori etici che possono essere particolarmente richiesti per un'esistenza dignitosamente umano-cristiana del presente. Con insistenza ricorda ai credenti come debbano instancabilmente aggredire le situazioni esistenti per farle evolvere in bene; invita i fedeli a comportarsi da adulti responsabili della propria condotta; li sprona ad essere amanti della propria autonomia operando nella sfera socio-economico-politica secondo un'ispirazione evangelica” (*Valori e norme morali in economia*. „Rivista di teologia morale” 19:1987 nr 76 s. 15, 17).

nowić będą kryterium oceny²⁵ Przez to trudna i złożona problematyka zasad staje się kluczową, jeśli chodzi o moralny porządek społeczny²⁶

Nie jest tak, że jedna i ta sama zasada społeczna reguluje jedno zjawisko czy jeden poziom życia społecznego. Trudno przyporządkować określonej zasadzie jakiś jeden wycinek rzeczywistości społecznej z tego względu, że zachowuje ona, jako dziedzina kultury i kreatywnej działalności człowieka, wewnętrzną spójność, charakterystyczną także dla innych sfer podmiotowej ekspresji osoby ludzkiej. Chcąc na przykład w aspekcie życia gospodarczo-społecznego analizować zagadnienie organizacji przedsiębiorstw, należy odnieść je zarówno do wymogów zasady sprawiedliwości, solidarności, pomocniczości, jak i dobra wspólnego. Zasady społeczne, z których każda na swój własny sposób oświetla życie społeczne w jego rozmaitych wymiarach, pozwalają odśłaniać złożoność tak zintegrowanej rzeczywistości, jaką jest nowoczesna gospodarka, polityka, kultura itp., a tym samym ukazywać jej wewnętrzne skomplikowanie oraz wzajemne powiązania różnych czynników²⁷

Pomimo wyraźnej aspektowości czy specyfikacji w zakresie aplikacji poszczególnych zasad, *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła* jednoznacznie wzywa do tego, aby zasady nauki społecznej przyjmować „z uwzględnieniem ich jednolitego, całościowego charakteru, wzajemnych powiązań i artykulacji”²⁸ Nauka społeczna Kościoła, co przypominał wyraźnie Jan Paweł II w ważnej z metodologicznego punktu widzenia encyklice *Sollicitudo rei socialis*, tworzy jednolity *corpus* doktrynalny, wyjaśniający w sposób jednorodny i całościowy różne obszary rzeczywistości społecznej²⁹ Dlatego też „uwaga kierowana na każdą pojedynczą zasadę, z całą jej specyfikacją, nie powinna prowadzić do jej cząstkowego i błędnego stosowania, co ma miejsce wówczas, gdy ktoś powołuje się na nią w taki sposób, jakby zasada ta była oderwana i pozbawiona związku ze wszystkimi pozostałymi”³⁰

---

²⁵ Por. D y l u s. *Moralność krańcowa*. s. 237; Cz. S t r z e s z e w s k i. *Ewolucja katolickiej nauki społecznej*. Warszawa 1978 s. 303.

²⁶ Por. E. P o d r e z. *Filozoficzna interpretacja zasad społecznych*. W: *Podstawowe zasady życia społecznego* s. 65.

²⁷ Por. K a m p k a. *Antropologiczne i społeczne podstawy ładu gospodarczego* s. 67-68.

²⁸ KNSK 162.

²⁹ Por. SRS 1.

³⁰ KNSK 162.

II. PODSTAWOWE WARTOŚCI ŻYCIA SPOŁECZNEGO

Funkcję zasad społecznych pełnią niekiedy tzw. wartości podstawowe, na których z kolei opierają się podstawowe prawa człowieka. Są nimi, według katolickiej nauki społecznej, te wartości, które odpowiadają naturze człowieka i których nie można dowolnie zmieniać. Są one społeczeństwu dane, więc będąc przesłankami, nie mogą być wynikiem komunikacji czy ugody społecznej. Mimo powszechnego pluralizmu aksjologicznego, w kwestii tychże wartości panuje szeroki konsens. Występuje daleko idąca zgoda w odniesieniu do praw zasadniczych, choć nie brak różnic co do sposobu ich konkretyzacji³¹

Od czasów rewolucji francuskiej z roku 1789 za klasyczne wartości podstawowe przyjmuje się wolność, równość oraz braterstwo, dziś określane częściej przez solidarność³². Niejednokrotnie nawiązuje się także do tzw. czworoboku Janowego opisanego przez Jana XXIII w encyklice *Pacem in terris*, do którego odwołała się też Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. Ujmuje on prawdę, wolność, sprawiedliwość i miłość jako wartości, na których winien opierać się porządek życia społecznego³³

J. Nagórny, odwołując się przede wszystkim do nauczania Jana Pawła II, uważa miłość – w świetle całościowej wizji moralności chrześcijańskiej – bardziej za fundament porządku społecznego, niż za jedną z wartości współkonstituujących go. Miejsce miłości w tzw. czworoboku Janowym winna zająć – według tego autora – solidarność lub miłość społeczna. Bez miłości bowiem, jako ostatecznego odniesienia, sama prawda nie wystarczy dla stworzenia prawdziwej jedności między ludźmi. Przy braku miłości sama sprawiedliwość okaże się niewystarczająca dla zbudowania życia społecznego na miarę godności osoby ludzkiej. Jeśli ludzie nie będą się kierować miłością, nie osiągną też tej wolności, która prowadzi do służenia innym ludziom. W wymiarze społecznym zaś miłość ta przybiera charakter czynnej solidar-

³¹ Por. W o c k e n f e l s. *Zarys katolickiej nauki społecznej*. Tł. A. Dylus. Warszawa [b.r.w.] s. 44-45.

³² Por. O. von. N e i l B r e u n i n g. *Gerechtigkeit und Freiheit. Grundzüge katholischer Soziallehre*. Wien 1980 s. 110-114.

³³ Por. J a n XXIII. Encyklika *Pacem in terris* nr 35; Sobór Watykański II. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* nr 26 [dalej: KDK]. Z teologów moralistów czynią tak m.in.: M. Vidal (por. *L'atteggiamento morale*. Vol. 3 s. 291-292) i J. Nagórny (por. *Fundamentalne zasady życia społecznego*. W: *Być chrześcijaninem dziś*. Red. M. Rusecki. Lublin 1992 s. 381-387).

ności, która przekraczając wszelkie granice, staje się solidarnością między narodami³⁴

W. Ockenfels – wychodząc z płaszczyzny katolickiej nauki społecznej – za wartość naczelną, czyli za rację porządkującą cztery wartości podstawowe zaproponowane przez Jana XXIII, podaje pokój. Wartości podstawowe są widziane przez niego jako pozytywne wartości pokojowe. Ich lekceważenie staje się prawdziwą przyczyną niepokoju. Odwołując się do tych wartości, winno się nie tylko kształtować sumienia pojedynczych decydentów i rozwijać ich cnoty społeczne, ale przede wszystkim oddziaływać na struktury społeczeństwa. Temu zaś służą wypracowane na podstawie wartości podstawowe zasady społeczne. I tak miłość można rozpoznać w zasadzie solidarności, wolność w zasadzie pomocniczości, a sprawiedliwość głównie w zasadzie dobra wspólnego³⁵

Podobnie jak zasady życia społecznego, także i wszystkie wartości społeczne są nieodłącznie związane z godnością osoby ludzkiej i sprzyjają jej rozwojowi³⁶ *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła*, wyrażając to stanowisko, wskazuje przede wszystkim na wspomniany już „czworobok Janowy”, przypomniany na nowo w Orędziu Jana Pawła II na XXXVI Światowy Dzień Pokoju w 2003 r.³⁷ Praktykowanie zasad go opisujących jest tym samym „pewną i konieczną drogą do osobistego udoskonalenia i bardziej ludzkiego społecznego istnienia”³⁸ Prawda, wolność, sprawiedliwość i miłość stanowią także niepodważalne punkty odniesienia dla odpowiedzialnych za sprawy publiczne oraz wezwanie do tego, by przeprowadzić „istotne reformy struktur gospodarczych, politycznych, kulturowych i technicznych, a także by dokonać niezbędnych zmian instytucjonalnych”³⁹

---

³⁴ Por. *Fundamentalne zasady życia społecznego* s. 381; t e n ż e. *Agape i ethos. Centralny charakter miłości w moralności chrześcijańskiej* s. 159-180. Jan Paweł II porusza tę problematykę w dokumentach: Encyklika *Redemptor hominis* nr 12 [dalej: RH]; Encyklika *Dives in misericordia* nr 12 [dalej: DiM]; SRS 38-40, 42 i 46; *List do młodych „Parati semper”* nr 13.

³⁵ Por. O c k e n f e l s. *Zarys katolickiej nauki społecznej* s. 44-50.

³⁶ KNSK 197.

³⁷ Por. J a n P a w e ł II. *Orędzie na XXXVI Światowy Dzień Pokoju: Encyklika «Pacem in terris» – nieustanne zobowiązanie*. OsRomP 24:2003 nr 2 s. 4-8.

³⁸ KNSK 197.

³⁹ *Wskazania* 43.

III. GODNOŚĆ OSOBY LUDZKIEJ JAKO FUNDAMENT ZASAD I TREŚCI NAUKI SPOŁECZNEJ

Należy w tym miejscu raz jeszcze stwierdzić, że zarówno w obszarze katolickiej nauki społecznej jak i w licznych podręcznikach teologicznomoralnych podejmowano próby pewnej systematyzacji zasad społecznych i podstawowych wartości życia społecznego. Ze względu na wielość propozycji i nieadekwatność interpretacji poszczególnych zasad nie sposób przedstawić tych prób w całości. Nie jest to również celem niniejszego studium. Podjęte w nim bowiem naukowe dociekania, pomijając w sposób zamierzony szczegółowe omówienie od strony treściowej najważniejszych zasad i podstawowych wartości życia społecznego, przyjmują raczej charakter naukowej metarefleksji, która ma na celu ukazać ich naturę, podstawę ontologiczną oraz obowiązywalność.

Nie ulega wątpliwości, że podstawową, porządkującą oraz najogólniejszą wartością i normą ładu społecznego jest godność człowieka: „Sprawiedliwe społeczeństwo może być budowane jedynie przez poszanowanie transcendentnej godności osoby ludzkiej. Stanowi ona ostateczny cel społeczeństwa, które powinno być jej podporządkowane”⁴⁰ Inne zasady są z nią powiązane i wynikają z praw osoby ludzkiej oraz z jej natury społecznej. Z racji swej ogólności jest ona zarazem kryterium najbardziej odległym od rzeczywistości społecznej⁴¹ U różnych autorów, w zależności od ich opcji filozoficzno-społecznej (metafizycznej), przyjmuje różne określenia. Nazywana bywa zasadą personalizmu⁴², „człowieczeństwa”⁴³, humanizmu⁴⁴, godności oso-

⁴⁰ KNSK 132. Por. także: KDK 25-27; *Katechizm Kościoła Katolickiego* nr 2235 [dalej: KKK]; J. N a g ó r n y. *Postannictwo chrześcijan w świecie*. T. 1: *Świat i wspólnota*. Lublin 1997 s. 174-188; J. T r o s k a. *Fundament antropologiczny nauczania społecznego Kościoła – od „Pacem in terris” do „Centesimus annus”* W: *Spór o człowieka – spór o przyszłość świata. Od bł. Jana XXIII do Jana Pawła II*. Red. J. Nagórny, J. Gocko. Lublin 2004 s. 37-62.

⁴¹ F. Furger zasadę godności człowieka uważa – wraz z zasadą dobra wspólnego – za tzw. etyczne zasady konstytutywne natury człowieka („ethische Ko-Prinzipien der *natura hominis*”). Przełożeniem tych fundamentalnych zasad bądź to na konkretne normy, bądź też na dyrektywy, na podstawie których tworzy się i rozwija różnego rodzaju społeczne instytucje, są kolejne zasady, w tym przede wszystkim dwie zasady heurystyczne: pomocniczości i solidarności. Por. *Sozialethik*. W: *Neues Lexikon der christlichen Moral* s. 699.

⁴² Por. M a j k a. *Filozofia społeczna* s. 168; A. R a u s c h e r. *Personalität, Solidarität, Subsidiarität*. W: T e n z e. *Kirche in der Welt: Beiträge zur christlichen Gesellschaftsverantwortung*. Bd. 1. Würzburg 1988 s. 253-295.

⁴³ Por. A. R i c h. *Wirtschaftsethik*. Bd. 1: *Grundlagen in theologischer Perspektive*.

bowej⁴⁵ Są to jednak zasadniczo równoważne względem siebie określenia, gdyż szczegółowa interpretacja np. „tego, co słusznie należy się człowiekowi” i „tego, co godne osoby ludzkiej”, może się pokrywać⁴⁶

Relację między dość licznymi zasadami społecznymi, wypracowanymi na przestrzeni lat przez Urząd Nauczycielski Kościoła, a ogólniejszą w swym zakresie normą odwołującą się do godności człowieka można określić w ten sposób, że choć zasady społeczne odnoszą się do tej samej rzeczywistości moralnej i społecznej, którą opisuje i postuluje norma godności osoby ludzkiej, mają jednak względem niej charakter bardziej dynamiczny i szczegółowy; nazywają i porządkują procesy dochodzenia do sprawiedliwego ładu społecznego. O ile ogólne w swej formie, personalistycznie zorientowane kryterium antropologiczne pozwala analizować i oceniać zastaną rzeczywistość, to zasady społeczne mówią, jak ją kształtować⁴⁷

Do zasady prymatu osoby ludzkiej wielokrotnie odwoływali się w swoim nauczaniu społecznym liczni papieże, a zwłaszcza Pius XII, tworząc pewnego rodzaju program personalistycznego ładu społeczno-politycznego⁴⁸ Czynił to także Jan Paweł II, który rozróżniał nie na zasadzie przeciwstawienia, lecz dopełnienia, naturalną i nadprzyrodzoną godność człowieka. Stanowią one jedną nierozdzielalną całość⁴⁹ Godność naturalna jest wartością, którą każdy człowiek nabywa z racji tego, iż jest podmiotem i osobą. Godność nadprzyrodzona wynika z bezpośredniego związku z Chrystusem. Zależy ona nie tyle

---

Gütersloh 1984 s. 169.

⁴⁴ Por. A. A n z e n b a c h e r. *Die Kompetenz der Kirche in gesellschaftlichen Fragen*. W: *Brennpunkt Sozialethik: Theorien, Aufgaben, Methoden; für Franz Furger*. Red. M. Heim-bach-Steins. Freiburg–Basel–Wien 1995 s. 279-293.

⁴⁵ Por. F. F u r g e r. *Christ und Gesellschaft*. Freiburg im Br. 1978 s. 96.

⁴⁶ Por. D y l u s. *Moralność graniczna* s. 237.

⁴⁷ Por. K a m p k a. *Antropologiczne i społeczne podstawy ładu gospodarczego* s. 54.

⁴⁸ Papież Pius XII daje wyraz personalistycznym ujęciom zagadnień społecznych w swoich licznych przemówieniach i odezwach. Warto w tym miejscu zwrócić szczególnie uwagę na *Przemówienie wigilijne wygłoszone 24 grudnia 1942 r.* Por. *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*. Red. M. Radwan i in. Cz. 1. Rzym–Lublin 1996² s. 261-277 [dalej: DNSK]. Problematykę godności człowieka w nauczaniu Piusa XII omawiają szerzej m.in.: J. Majka (por. *Katolicka nauka społeczna. Studium historyczno-doktrynalne*. Rzym 1986 s. 302-305) i J. Rief (por. *Menschenwürde, Freiheit und Verantwortung im Verständnis der christlichen Anthropologie*. W: *Christliche Gesellschaftslehre: eine Ortsbestimmung*. Hrsg. G. Baadte, A. Rauscher. Graz–Wien–Köln 1989 s. 57-62).

⁴⁹ Por. np: RH 10; J a n P a w e ł II. Adhortacja *Christifideles laici* nr 37.

od osobistego wysiłku człowieka, co przede wszystkim jest bezinteresownym darem Boga i obejmuje każdego człowieka⁵⁰

Odwołanie się do naturalnej i nadprzyrodzonej godności ludzkiej ma również istotne znaczenie dla życia ludzi w różnych obszarach życia społecznego oraz rodzi konkretne zobowiązania i postawy moralne. Dla przykładu, w dziedzinie gospodarczej – co podkreśla *Katechizm Kościoła Katolickiego* i powtarza Jan Paweł II w encyklice *Veritatis splendor* – „nakaz poszanowania ludzkiej godności oznacza, że należy praktykować cnotę *umiarkowania*, aby ograniczać przywiązanie do dóbr tego świata; cnotę *sprawiedliwości*, aby respektować prawa bliźniego i oddać mu to, co się mu należy; cnotę *solidarności* – w myśl złotej zasady i na wzór wielkoduszności Chrystusa, który «będąc bogaty», dla nas stał się ubogi, aby nas «ubóstwem swym ubogacić» (2 Kor 8, 9)”⁵¹

Wypracowane na przestrzeni lat przez Magisterium Kościoła i myślicieli katolickich, zajmujących się życiem społecznym, zasady społeczne, które z jednej strony stoją na straży podmiotowości osoby ludzkiej i jej centralnego miejsca w życiu społecznym, a z drugiej ukazują wspólnotowy charakter życia ludzkiego, są niczym innym jak konkretyzacją przykazania miłości w życiu społecznym. Całe życie chrześcijańskie bowiem – tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym – winno być przeniknięte miłością⁵²

⁵⁰ Por. B. Häring. *Kommentar zur Enzyklika „Redemptor hominis”* W: *Die Würde des Menschen in Christus. Die Auftrittzenzyklika „Redemptor hominis” von Papst Johannes Paul II. Mit einem Kommentar von Bernhard Häring*. Freiburg–Basel–Wien 1979 s. 113-140; W. Piwoarski. *Zasady społeczne w encyklice Jana Pawła II „Laborem exercens”* W: Jan Paweł II. *Laborem exercens. Powołany do pracy*. Red. J. Krucina. Wrocław 1983 s. 96; F. J. Mazurek. *Prawa człowieka w nauczaniu społecznym Kościoła. Od papieża Leona XIII do papieża Jana Pawła II*. Lublin 1991 s. 78.

⁵¹ KKK 2407; Jan Paweł II. Encyklika *Veritatis splendor* nr 100. G. Concetti, komentując znaczenie tych trzech cnót kardynalnych dla życia społecznego i zabezpieczenia godności osoby ludzkiej stwierdza: „Basterebbero queste tre virtù per dare un'impronta più giusta e più fraterna alla vita sociale, senza per questo cadere in una tentazione di falso moralismo. Anche coloro che si rifiutano di collegare la politica o l'economia all'etica non possono non apprezzare le funzioni che le tre virtù esplicitamente citate svolgono nella vita sociale. Le divergenze potranno sorgere sulle modalità di applicazione e sugli ambiti, ma queste considerazioni sono secondarie rispetto ai valori che le tre virtù intendono tutelare e di fatto garantiscono” (*La morale al servizio dell'uomo e del progresso della società*. W: „*Veritatis splendor*” *Lettera Enciclica di Giovanni Paolo II*. Red. Tenze. Roma 1994 s. 161-162).

⁵² Problematykę miłości w kontekście zasad społecznych szeroko porusza Cz. Strzeszewski. Postuluje on m.in. naukowe opracowanie zasady społecznej miłości jako dopełniającej zasadę sprawiedliwości. Spośród etyków społecznych dotychczas jedynie J. Majka zaliczył miłość wprost do katalogu zasad społecznych i wymienia ją dopiero na ósmym miejscu. Wy-

Z kolei odwołanie się do miłości jako podstawowego horyzontu dla chrześcijańskiej wizji życia społecznego i przy uzasadnieniu odpowiedzialności za życie społeczne – które *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła* umieszcza na zakończenie rozdziału poświęconego zasadom nauki społecznej Kościoła – pozwala określić inne wskazania etyczne, którymi winni się kierować uczestnicy życia społecznego⁵³

IV OBOWIĄZYWALNOŚĆ ZASAD ŻYCIA SPOŁECZNEGO

Z zagadnieniem powyższym wiąże się również problem obowiązywalności formułowanych przez Kościół twierdzeń dotyczących zagadnień życia społecznego. P. Góralczyk rozróżnia w katolickiej nauce społecznej trzy rodzaje twierdzeń i odpowiadające im zakresy obowiązywalności, a mianowicie: twierdzenia empiryczne, filozoficzne i teologiczne. Charakter normatywny mają jedynie te ostatnie, jako odwołujące się do Objawienia. Twierdzenia empiryczne mają przede wszystkim charakter opisowy, zaś filozoficzne, odwołując się do prawa naturalnego, usiłują dotrzeć do istoty człowieka i społeczeństwa, jak również określić przyczyny badanych zjawisk, nadając im odpowiednią kwalifikację etyczną. Co do charakteru wypowiedzianego w sprawach społecznych podkreśla, że Kościół interesuje się tym zagadnieniem o tyle, o ile zahaczają one o problemy moralne i jeśli odnoszą się do zbawienia człowieka. Owe specyficzne treści moralne życia społecznego, sformułowane w oparciu o Objawienie, stanowią dla tego przepowiadania swoistą perspektywę i motywację⁵⁴. Dlatego w tym kontekście B. Häring zamiast o normach, czy autorytecie i władzy Kościoła nad światem polityki czy ekonomii, mówi jedynie o pełnomocnictwie w zakresie przepowiadania Ewangelii i apelowaniu do sumień wszystkich ludzi, także tych będących uczestnikami życia gospodarczego czy politycznego. Rolę Kościoła ujmuje

---

daje się więc, że zwrócenie uwagi na miłość jako podstawę całego życia społecznego jest szczególnym znamieniem refleksji społecznej na płaszczyźnie społecznego Magisterium Kościoła oraz czynionej w obszarze teologii moralnej. Por. SRS 39; DiM 12-14; B e n e d y k t XVI. Encyklika *Deus caritas est* nr 28; Cz. S t r z e s z e w s k i. *Miłość jako zasada życia społeczno-politycznego*. „Chrześcijanin w Świecie” 18:1986 nr 11-12 s. 130; M a j k a. *Filozofia społeczna* s. 179-205.

⁵³ Por. KNSK 204-208.

⁵⁴ Por. P G ó r a l c z y k. *Twierdzenia empiryczne, filozoficzne i teologiczne w katolickiej nauce społecznej*. „Studia Theologica Varsaviensia” 21:1983 nr 1 s. 75-92.

jako posługę wobec świata, by „radości i nadzieje, smutek i lęk człowieka umieścić w perspektywie niosącego wyzwolenie światła Ewangelii”⁵⁵

Na temat obowiązywalności norm społecznych wypowiedało się wielokrotnie Magisterium Kościoła⁵⁶ Na przestrzeni ostatnich czterdziestu lat, tj. od czasów Soboru Watykańskiego II, zauważa się nowe podejście do problemów moralności społecznej. Intencją Kościoła jest rozróżnianie wielu poziomów w nauczaniu społecznym, stąd w dokumentach tych mowa raczej o „zasadach refleksji”, „kryteriach osądu”, „ukierunkowaniu działania”, niż wprost o konkretnych normach. Kościół przez swoje nauczanie chce prowadzić, a samemu wiernemu pozostawić podjęcie decyzji lub jej zaniechanie. Każdy winien dać odpowiedź, posługując się z jednej strony tym, co przedkłada mu Kościół, z drugiej zaś korzystając także z innych źródeł wiedzy, bądź to trwalszych (refleksja rozumowa), bądź bardziej zmiennych (nauki o człowieku)⁵⁷

Na normatywny charakter zasad społecznych jednoznacznie wskazuje również *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła*. W pierwszej kolejności stwierdza ono, że zasady nauki społecznej Kościoła jako całość stanowią podstawowy wyraz prawdy o człowieku i społeczeństwie i jako takie „poruszają one każde sumienie i zachęcają do wpływania w sposób wolny na innych, w pełnej współodpowiedzialności wszystkich i w odniesieniu do wszystkich”⁵⁸ Kompendium wskazuje przy tym, że historycznie istniejące społeczeństwo rodzi się ze splatania się ze sobą wolności wszystkich osób, które w nim wzajemnie na siebie oddziałują. Jest ono następstwem wolnych wyborów tworzących je podmiotów.

Zasady nauki społecznej Kościoła mają w końcu dlatego znaczenie głęboko moralne, „ponieważ odsyłają do ostatecznych fundamentów porządkujących życie społeczne” Od strony przedmiotowej obejmują one zarówno osobiste postępowanie jednostek, „jako pierwszych i niezastąpionych podmiotów odpowiedzialnych za życie społeczne na każdym poziomie”, jak i działalność oraz funkcjonowanie instytucji, „reprezentowanych przez prawa, normy postę-

---

⁵⁵ B. H ä r i n g. *Frei in Christus. Moraltheologie für die Praxis des christlichen Lebens*. Bd. 3. (Sonderausgabe). Freiburg–Basel–Wien 1989 s. 285-286.

⁵⁶ Por. P a w e ł VI. List apostolski *Octogesima adveniens* nr 4; II Synod Biskupów. Dokument „*De iustitia in mundo*” nr 40-41; ICHW 72; SRS 1, 41; CA 13.

⁵⁷ Por. SRS 1.

⁵⁸ KNSK 163.

powania i struktury cywilne, ze względu na ich zdolność wpływania na decyzje wielu i przez długi czas”⁵⁹

Niektórzy moralisci podejmują problematykę zakresu obowiązywalności norm dotyczących moralności społecznej poprzez porównanie go z zakresem właściwym moralności seksualnej. Czynią to m.in. J.-Y. Calvez oraz – z całkiem innej perspektywy – D. Mieth. Obydwaj konstatają daleko idącą różnicę w przepowiadaniu zasad i norm dotyczących tych dwóch istotnych działów moralności. Wydaje się, że w przeciwieństwie do wyżej opisanego charakteru moralności społecznej, w nauczaniu dotyczącym moralności seksualnej brak takiego rozróżnienia poziomów, a język, którego Kościół używa, jest przede wszystkim językiem norm określających, co dozwolone, a co nie.

Calvez sytuację tę traktuje przede wszystkim jako wyzwanie do dalszych poszukiwań i refleksji nad zagadnieniem, w którym trudno o łatwe odpowiedzi, a każda z wysuwanych przez niego hipotez, nie do końca wyjaśnia zaistniałą różnicę. Dylemat, czy podobnie jak moralność społeczna, także sfera moralności seksualnej nie powinna stać się, bardziej niż jakakolwiek inna, miejscem odwołania się do dobrze ukształtowanego sumienia, ponieważ tu właśnie osobowość jest najpełniej zaangażowana, dla teologa francuskiego pozostaje ciągle otwarty. Skłania ku takiej opinii fakt, że zwiększenie obszaru odpowiedzialności osobistej, u wielu zwiększyło także przychylność do nauczania Kościoła dotyczącego moralności społecznej. Nauczane zasady refleksji, kryteria i orientacje tym chętniej są przyjmowane, im bardziej pole ich stosowania zostało rozszerzone o konkretne sytuacje, w których poszczególne osoby muszą same dokonać rozeznania i szukać rozwiązań⁶⁰

Mieth z kolei, będąc przedstawicielem „nowej teologii moralnej” i sygnatariuszem Deklaracji Kolońskiej z 1989 r., nie omieszkał wykorzystać owej różnorodności w charakterze przepowiadania, dotyczącego wyżej wymienionych dziedzin moralności, do cierpkich komentarzy pod adresem Urzędu Nauczycielskiego Kościoła⁶¹ Dla niniejszych rozważań jednak bardziej istotne

---

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Por. *Moralność społeczna i moralność seksualna*. „Przegląd Powszechny” 1993 nr 12 s. 392-404.

⁶¹ D. Mieth w swojej krótkiej glossie na temat encykliki *Centesimus annus* w odpowiedzi na przyznanie „pełnoletności” świeckim, dającym im możliwość konkretnego zastosowania określonych zasad w odwołaniu do własnego sumienia, pyta: „Die Frage ist, ob mündige Laien die Umsetzungskompetenz verlieren, wenn es nicht um die Sozialität, sondern um die Sexualität geht? [...] Wenn die Erfahrungskompetenz und Sachkompetenz im wirtschaftlichen und sozialen

jest potwierdzenie opisanego wyżej charakteru nauczania społecznego Kościoła, uwzględniającego pewną autonomię pojedynczych podmiotów względem zasad głoszonych przez Magisterium. Konkretna aplikacja tychże zasad jest także pochodną doświadczenia społecznego.

Na zakończenie dyskursu o kompetencji Kościoła w sprawach społecznych, a odniesionych w tym przypadku do życia gospodarczego, warto odwołać się jeszcze do spostrzeżenia Häringa, że sam Kościół jest pewną instytucją ekonomiczno-finansową⁶². To zaś sprawia, że będąc ważnym podmiotem społecznym i politycznym oraz „mistrzynią”, staje się odbiorcą i adresatem swego własnego przesłania moralnego dotyczącego życia społecznego.

*

Kościół jako jeden z istotnych podmiotów życia społecznego jest obecny w świecie i odczytuje świat jako istotny element swego posłannictwa⁶³. Doktrynalną wykładnią tejże obecności jest jego nauczanie społeczne, które zrodziło się ze spotkania orędzia ewangelicznego i jego wymagań z problemami wynikającymi z życia społeczeństwa. Dotyczy ono etycznej sfery życia społecznego i uwzględnia wymiary techniczne podejmowanych problemów, zawsze jednak w aspekcie ich oceny moralnej.

Wypełniając swoją misję względem świata, Kościół czyni to wielokrotnie jako znak sprzeciwu, zwłaszcza wtedy, gdy zagrożona jest godność człowieka, gwałcone jego prawa, w tym przede wszystkim prawo do życia, i łamana sprawiedliwość społeczna. Nie oznacza to jednak, że należy – jak chciały tego niektóre nurty teologii politycznej – definiować Kościół jedynie jako instytucję społeczno-krytyczną. Kościół wprawdzie zawsze pełnił funkcję

Handeln nicht übersprungen werden darf – darf dann die Ergahrungs- und Sachkompetenz in den zwischenmenschlichen Beziehungen und in der Gestaltung der menschlichen Geschlechtlichkeit übersprungen werden?“ Swoje rozważanie kończy zaś w typowy dla tego nurtu moralistów sposób: „Es gibt zu viele Theologen und Hierarchen, die die Eigenständigkeit des Ethischen nicht begreifen, es sei denn, es handelte sich um ein Gebiet, in welchem ihr eigener Erfahrungshintergrund nich mehr aussagekräftig ist. Aber es gibt keinen Grund, die Fragen der Nächstenliebe für «weltlicher» zu halten als die Fragen der geschlechtlichen Liebe” („*Centesimus annus*” *Christliche Sozialethik im Anspruch der Zukunft*. „Theologische Quartalschrift” 171:1991 s. 220).

⁶² Por. H ä r i n g. *Frei in Christus*. Bd. 3 s. 283-285.

⁶³ Por. J. G o c k o. *Kościół obecny w świecie – postawy do świata. Teologiczno-społeczne aspekty posłannictwa Kościoła w świecie po Soborze Watykańskim II*. Lublin 2003.

społeczno-krytyczną, jednak element ten musi być dopełniony wymiarem pozytywnym. Równie ważnym fundamentem (a zarazem i przejawem) profetycznego posłannictwa Kościoła w świecie jest fakt, że proponuje i objawia światu prawdziwy i pełny obraz człowieka⁶⁴

Wydaje się, że wspomniana transcendencja osoby ludzkiej jest czynnikiem konstytutywnym dla profetycznej, krytycznej i humanizacyjnej funkcji Kościoła. Transcendencja człowieka, a więc odniesienie świadomości ludzkiej do racji ostatecznej, do Boga, sprawia, że sumienie odkrywa wartości, w tym także wartości społeczne. Jeżeli są one należycie rozumiane, to w intuicji uczestników życia społecznego odsłaniają one pewną moc wiążącą, jakiś stopień powinności, zobowiązania czy konieczności moralnej. Nie stanowią zatem przyjętego w oparciu o procedury demokratyczne katalogu idei czy ideałów, ale zasady wiążące w porządku moralnym, z których w konkretnych okolicznościach wynikają normy zachowania się i postępowania w życiu społecznym. Tylko mocą tego powiązania może być budowana wizja porządku społecznego, opartego z jednej strony na zasadach i wartościach społecznych, a zatem na imperatywach moralnych, z drugiej zaś tworzonego dzięki wysiłkowi człowieka, czyli w oparciu o cnoty czy sprawności, uzupełniane przez łaskę Bożą.

W tym świetle staje się bardziej zrozumiała solidarność Kościoła ze społeczeństwem i światem. Kościół nie istnieje dla siebie, ale ze względu na człowieka, ze względu na ludzi i dla ludzi. To szczególne ukierunkowanie na człowieka i jego sprawy wyraża się zwłaszcza w bezkompromisowym zaangażowaniu Kościoła w obronę godności człowieka i jego praw. Pełniąc taką misję względem człowieka i społeczności ludzkiej, Kościół odnajduje się jako realizujący historycznie zbawczą misję Chrystusa.

---

⁶⁴ Jak słusznie zauważył jeden z teologów: „Kościół jest jedynym historycznym *miejscem*, które gwarantuje prawdziwość teoretycznego poznania i praktycznej realizacji objawionej tożsamości człowieka” Innymi słowy „poza Kościołem (*extra Ecclesiam*) nie ma w ludzkim świecie innego *miejsca* umożliwiającego aktualizację historycznej pełni tego poznawczego przeżywania” (J. C u d a. *Praktyczno-społeczne kryterium wiarygodności objawionego sensu historii. Analityczno-syntetyczne studium inspirowane paradygmatem nowej teologii politycznej*. Katowice 1999 s. 200-201). Czyni to zwłaszcza przez wypracowanie i promowanie zasad nauki społecznej i wartości społecznych, wśród których najważniejszą rolę pełni zasada godności osoby ludzkiej.

WYBRANA BIBLIOGRAFIA

- A n z e n b a c h e r A.: Die Kompetenz der Kirche in gesellschaftlichen Fragen. W: Brennpunkt Sozialethik: Theorien, Aufgaben, Methoden; für Franz Furger. Red. M. Heimbach-Steins. Freiburg–Basel–Wien 1995 s. 279-293.
- B e n e d y k t XVI. Encyklika *Deus caritas est*. Kraków 2006.
- C o l o m E.: Principi e valori della DSC. W: Per un umanesimo degno dell'amore. Il „Compendio della Dottrina sociale della Chiesa” Red. P. Carlotti, M. Toso. Roma 2005 s. 281-316.
- D y l u s A.: Moralność krańcowa jako problem dla katolickiej nauki społecznej. Warszawa 1992.
- F u r g e r F.: Christ und Gesellschaft. Freiburg im Br. 1978.
- G o c k o J.: Kościół obecny w świecie – posłany do świata. Teologiczno-społeczne aspekty posłannictwa Kościoła w świecie po Soborze Watykańskim II. Lublin 2003.
- G ó r a l c z y k G.: Twierdzenia empiryczne, filozoficzne i teologiczne w katolickiej nauce społecznej. „Studia Theologica Varsaviensia” 21:1983 nr 1 s. 75-92.
- H ä r i n g B.: Frei in Christus. Moraltheologie für die Praxis des christlichen Lebens. Bd. 3. (Sonderausgabe). Freiburg–Basel–Wien 1989.
- J a n P a w e ł II: Encyklika *Laborem exercens*. Watykan 1981.
- J a n P a w e ł II: Encyklika *Sollicitudo rei socialis*. Watykan 1987.
- J a n P a w e ł II: Orędzie na XXXVI Światowy Dzień Pokoju: „Encyklika *Pacem in terris* – nieustanne zobowiązanie” *OsRomP* 24:2003 nr 2 s. 4-8.
- K a m p k a F.: Antropologiczne i społeczne podstawy ładu gospodarczego w świetle nauczania społecznego Kościoła. Lublin 1995.
- Katechizm Kościoła Katolickiego. Poznań 2002²
- Kongregacja Nauki Wiary: Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu *Libertatis conscientia*. Watykan 1986.
- Kongregacja Wychowania Katolickiego: Wskazania dotyczące studiów i nauczania doktryny społecznej Kościoła w ramach formacji kapłańskiej. *DNSK* cz. 2 s. 309-361.
- M a j k a J.: Filozofia społeczna. Warszawa 1982.
- N a g ó r n y J.: Fundamentalne zasady życia społecznego. W: Być chrześcijaninem dziś. Red. M. Rusecki. Lublin 1992 s. 381-387.
- N a g ó r n y J.: Posłannictwo chrześcijan w świecie. T. 1: Świat i wspólnota. Lublin 1997.
- N e l l B r e u n i n g O. von: Gerechtigkeit und Freiheit. Grundzüge katholischer Soziallehre. Wien 1980.
- O c k e n f e l s W.: Zarys katolickiej nauki społecznej. Tł. A. Dylus. Warszawa [b.r.w.].
- Papieska Rada „Iustitia et Pax”: Kompendium Nauki Społecznej Kościoła. Kielce 2005.
- P i w o w a r s k i W.: Zasady społeczne w encyklice Jana Pawła II *Laborem exercens*. W: J a n P a w e ł II. *Laborem exercens*. Powołany do pracy. Red. J. Krucina. Wrocław 1983 s. 83-105.

- Podstawowe zasady życia społecznego. Red. E. Podrez. Warszawa 1988.
- R a u s c h e r A.: Personalität, Solidarität, Subsidiarität. W: T e n z e. Kirche in der Welt: Beiträge zur christlichen Gesellschaftsverantwortung. Bd. 1. Würzburg 1988 s. 253-295.
- R i e f J.: Menschenwürde, Freiheit und Verantwortung im Verständnis der christlichen Anthropologie. W: Christliche Gesellschaftslehre: eine Ortsbestimmung. Hrsg. G. Baadte, A. Rauscher. Graz–Wien–Köln 1989 s. 53-81.
- S t r z e s z e w s k i Cz.: Miłość jako zasada życia społeczno-politycznego. „Chrześcijanin w Świecie” 18:1986 nr 11-12 s. 127-138.
- Sobór Watykański II: Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. W: Sobór Watykański II. Konstytucje – Dekrety – Deklaracje. Poznań 1986³ s. 537-620.
- T o s o M.: Dottrina sociale della Chiesa e nuova evangelizzazione. „Aggiornamenti sociali” 42:1991 s. 35-45.
- T r o s k a J.: Fundament antropologiczny nauczania społecznego Kościoła – od *Pacem in terris* do *Centesimus annus*. W: Spór o człowieka – spór o przyszłość świata. Od bł. Jana XXIII do Jana Pawła II. Red. J. Nagórny, J. Gocko. Lublin 2004 s. 37-62.

THE PRINCIPLES OF THE SOCIAL DOCTRINE
OF THE CHURCH AND THE BASIC VALUES
AS THE MORAL NORMS OF SOCIAL LIFE

S u m m a r y

The study seeks to present the principles of the social doctrine of the Church and basic values as the norms of social life in the light of the recent documents of the social teaching of the Church. The research, however, deliberately skips the discussion of the most important principles and basic values of social life from the point of view of their contents. Rather, they assume the form of a scientific metareflection whose purpose is to show the nature, ontological basis, and validity of those principles and values.

Social principles, especially those fundamental or ontological, contribute to the integration of particular subjects of social life. They are also a criterion on the basis of which one normatively adjudicates any particular related problems. They constitute the grounds for evaluation of situations, structures and social systems; thereby the Church fulfils its prophetic-critical function towards social life. The principle of the dignity of the human person is of particular importance among them, it is the basic, ordering, and most general value and norm of the social order.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: zasady nauki społecznej Kościoła, zasady społeczne, wartości podstawowe, katolicka nauka społeczna.

Key words: principle of the social doctrine of the Church, social principles, basic values Catholic social teaching.